

כיסוי הדם: דין אכילת חולין או הלכות שחיטת קדשים?

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

"וַיֹּאשִׁי אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צִיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת דָּמוֹ
וְכִסְּהוּ בַּעֲפָר" (ויקרא יז, יג)

"ובעבור שצוה שלא נאכל כל דם ולא יראה דם שפוך חוץ ממזבח השם, צוה לכסות כל דם שאינו קרב על המזבח, שלא יחשוב הרואה אותו והוא דם חיה ועוף כי הוא זבח הנזבח לעבודה זרה".
(פירוש הטור הארוך לתורה)

תוכן עניינים:

1. הפסוקים והקשרם
2. מחלוקת תנאים: האם ללמוד מ'שחוט חוץ' או מ'אשר יאכל' (דין שחיטה שאינה ראויה)
3. יסוד המחלוקת: דין בהלכות אכילה (חולין) או דין בהלכות שחיטה (קדשים)
4. כיסוי הדם כחלק ממצוות השחיטה:
 - א. דיבור בין השחיטה לכיסוי
 - ב. שחיטה לחולה בשבת
 - ג. מתי מברכים?
5. ביאור הפסוקים: הוויא אמינא שרק דם המכפר על המזבח נאסר באכילה
6. בין חיה לבהמה: כיסוי דם שלא קרב על גבי המזבח

1. הפסוקים והקשרם

מצוות כיסוי הדם בפסוקים (ויקרא פרק יז, יג-יד) מופיעה מיד לאחר האיסור לאכול דם (פסוקים יא-יב):

"כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשֶׂר בַּדָּם הוּא וְאֲנִי נֹתְתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר: (יב) עַל כֵּן אֶמְרָתִי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם לֹא יֹאכַל דָּם: (יג) וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צִיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסְּהוּ בַּעֲפָר: (יד) כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשֶׂר דָּמוֹ בְּנִפְשׁוֹ הוּא וְאָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּם כָּל בֶּשֶׂר לֹא תֹאכְלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשֶׂר דָּמוֹ הוּא כָּל אֲכָלְיוֹ יִפְרֹת:

מהו היחס בין מצוות כיסוי הדם לאיסור אכילת דם?
האם המצווה קשורה לזריקת הדם על המזבח?

2. מחלוקת תנאים: האם ללמוד מ'שחוט חוץ' או מ'אשר יאכל' (דין שחיטה שאינה ראויה)

נחלקו תנאים (משנה מסכת חולין דף פה עמוד א) האם במקרה של 'שחיטה שאינה ראויה' חייבים בכיסוי:

"השוחט ונמצאת טריפה, והשוחט לעבודת כוכבים, והשוחט חולין בפנים, וקדשים בחוץ, חיה ועוף הנסקלים רבי מאיר מחייב, וחכמים פוטרם".

הגמרא (מסכת חולין דף פה עמוד א) מסבירה את הטעם של כל דעה:

"מאי טעמא דר' מאיר בכסוי הדם? אמר ר' שמעון בן לקיש: גמר שפיכה שפיכה משחוט חוץ, מה להלן - שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה, אף כאן - שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה; ורבי שמעון - אשר יאכל כתיב".

הסבר:

רבי מאיר: לומד מ'שחוט חוץ'. כשם שבשחוט חוץ שחיטה שאינה ראויה (שהרי היא בחוץ) חייבת, כך גם בכיסוי הדם.

חכמים (רבי שמעון): לומדים מהביטוי 'אשר יאכל'. דווקא שחיטה המתירה את הבשר לאכילה חייבת בכיסוי.

מה יסוד המחלוקת?

3. יסוד המחלוקת: דין בהלכות אכילה (חולין) או דין בהלכות שחיטה (קדשים)

כיסוי הדם: דין אכילת חולין או הלכות שחיטת קדשים?

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

נראה שיש כאן מחלוקת איך להבין את יסוד מצוות כיסוי הדם ולאילו "קטגוריה" לשייך אותה. **חכמים (ורבי שמעון) סוברים** שזהו **דין בהלכות אכילה**. זהו דין בהלכות כשרות. **רבי מאיר סובר** שזהו **דין בהלכות שחיטה**, ומהווה סניף של דיני קדשים. לא במקרה הוא לומד משחטי חוץ, שהם קרבן ששחטו מחוץ למקדש¹. לפי זה, כאשר האדם אוכל חולין מחוץ למקדש הוא במובן מסויים עוסק ב"שחטי חוץ", ומתוך "שפיכת דמים" זו מתחייב בכיסוי הדם.

לאחר שראינו את שיטת רבי מאיר המקבילה בין שחטי חוץ למצוות כיסוי הדם, נראה שיש מקום לעיין ביחס שבין מצוות הכיסוי לשחיטה. כפי שנראה, יש ביניהן קשר הדוק יותר- מעשי ואף מהותי.

4. כיסוי הדם כחלק ממצוות השחיטה

נתבונן בקשר של מצוות כיסוי הדם לשחיטה בכמה נקודות:

א. דיבור בין השחיטה לכיסוי

כתב הרמ"א (יורה דעה, שחיטה, סימן יט סעיף ד) שמותר לדבר בין השחיטה לכיסוי אך מכל מקום טוב שלא לדבר:

"אבל מותר לדבר בין השחיטה לכיסוי, ומכל מקום טוב שלא לדבר".

והסבירו המפרשים שזה תלוי בהבנת מצוות הכיסוי אם היא **מצווה בפני עצמה** (ואז מותר לדבר) או שהיא **'גמר השחיטה'** (ואז אסור לדבר)².

ב. שחיטה לחולה בשבת

לפי רב עינא, השוחט בשבת לחולה חייב לכסות את הדם:

"דרש רב עינא אפתחא דבי ריש גלותא, השוחט לחולה בשבת - חייב לכסות".
(מסכת חולין דף פד עמוד ב)

והסביר רש"י (שם):

"חייב לכסות - דכיון דניתנה שבת לידחות אצל שחיטה זו נדחית לכל מצוה של שחיטה זו".

מלשון רש"י מובן שכיסוי הדם הוא חלק ממצוות השחיטה. אף על פי שלהלכה רק השחיטה דוחה את השבת, נראה שהגדרה עקרונית זו נכונה.

ג. מתי מברכים?

הבה"ג (ברא"ש חולין פרק ו סימן ו) כתב לברך רק אחרי הכיסוי, ולמרות שבדרך כלל מברכים "עובר לעשייתך", כאן הכיסוי הוא **"סיום המצווה"**. הרא"ש (שם) כתב שנהגו העולם לברך לפני כי מחשיבים את הכיסוי כמצווה בפני עצמה:

"כתב בעל הלכות שמכסה תחלה ואח"כ מברך. ואע"ג דכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. הני מילי בתחלת המצוה. אבל זו **סיום מצוה היא** ובאמצע מצוה אינו ראוי לברך. הילכך מברך על השחיטה קודם התחלת המצוה. ועל כסוי אחר גמר המצוה. והעולם לא נהגו כך משום דחשיבי כסוי מצוה בפני עצמה".

5. ביאור הפסוקים: הוא אמינא שרק דם המכפר על המזבח נאסר באכילה

¹ מעניין לציין כי גם הפסוקים הקודמים למצוות כיסוי הדם עוסקים בשחטי חוץ. ראה דברי הרד"צ הופמן ויקרא פרק יז, פסוקים יא - יב: "טעם איסור אכילת דם קשור באיסור שחיטת בעלי חיים מחוץ למקדש שנזכר קודם לכן. כל יישחט בעל חיים אם לא יובא קרבן לה...ומה שמביא לבן-אדם כפרה ובא במקום נפש האדם על המזבח, אסור שיבוא אל קרבו של האדם...ומשום כך אותו הדם שאינו ראוי לדם קרבן על המזבח, יכוסה".
² ט"ז יורה דעה סימן יט סק"ה.

כיסוי הדם: דין אכילת חולין או הלכות שחיטת קדשים?

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

התורה (דברים פרק יב) מביאה את איסור אכילת דם יחד עם היתר אכילת בשר חולין:

"כי ירחיב יקנך אלהיך את גבולך באשר דבר לך ואמרת אכלה בשר פי תאנה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר: (כא) כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יקנך אלהיך לשמו שם וזבחתי מבקרך ומצאנך אשר נתן יקנך לך באשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך: (כב) אך באשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו יאכלנו: (כג) רק חזק לבליתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר".

הרמב"ן מסביר³ כי בפסוקים אלה נתחדשו שני דברים:

מצד אחד: אין חיוב לנהוג כדין קדשים באכילת חולין – אין איסור לאכול בטומאה ואין חיוב להקריב את החלב והדם למזבח.

ומצד שני: אף על פי שאינו ניתן על המזבח, אסור לאכול את הדם של בהמת חולין.

גם הרשב"ם (ויקרא ג, יז) הביא את ההוא אמינא שדם חיה ועוף לא נאסר, כי הם לא קרבים על המזבח:

"חזקת עולם לדתיתכם בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו".

"אפילו בכל מושבותיכם שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח"

וכך ביאר ערוך השולחן (יורה דעה סימן כח) את פשט הפסוקים:

"ביאורי הפסוקים נ"ל דהתורה אסרה הדם ונתנה טעם מפני שהדם הוא למזבח לכפרה... ולקרבן לא הוכשרו רק בהמות בלבד ולא חיות כידוע..."

והייתי אומר דגם בדם כן הוא שלא נאסרה רק דם בהמות לזה אמרה התורה ואיש איש אשר יצוד ציד חיה או עוף ושפך את דמו וכסהו בעפר כלומר אני מצוה לך לכסות דם החיה והעוף ואסורין באכילה והטעם כי נפש כל בשר וגו' ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו..."

"הדם הוא הנפש" ולכן עולה על גבי המזבח לכפר⁴. ממילא היה הווא אמינא שרק דם כזה נאסר. בסופו של דבר, כל דם נאסר ולא רק דם בהמה (ואין גם חובה להקריב דם חולין על גבי המזבח).

6. בין חיה לבהמה: כיסוי דם שלא קרב על גבי המזבח

חיה ועוף חייבים בכיסוי הדם, ואילו בהמה פטורה. מה הסיבה? האם הדבר קשור להקרבתה על גבי המזבח?⁵

בעל הטורים (ויקרא פרק יז פסוק יג) כותב:

"ושפך את דמו וכסהו בעפר. דם חיה ועוף טעונין כסוי, שאין מקריבין ממנו על המזבח (חולין פג ב) שלא תהא מדת הדין מקטרגת איך דם יאכל דם, לכך צוהו לכסותו".

ובפירושו הארוך לתורה (שם) הרחיב יותר:

"ובעבור שצוה שלא נאכל כל דם ולא יראה דם שפוך חוץ ממזבח השם, צוה לכסות כל דם שאינו קרב על המזבח, שלא יחשוב הרואה אותו והוא דם חיה ועוף כי הוא זבח הנזבח לעבודה זרה".

³ רמב"ן דברים פרק יב, כב:

"...ועל כן אמר והזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו, שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא תזהיר מהם הטמאים כלל... והוצרך להזכיר (בפסוק טז) רק הדם לא תאכלו, מפני טעמים רבים. כי מתחלה אמר באיסור הדם (ויקרא יז יא) ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם, והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבהמה לא יאסר, על כן הוצרך לאוסרו בביאור..."

⁴ אפשר לקרוא את איסור הדם כהמשך לחיוב הקרבתו על גבי המזבח, וראה בתרגום יונתן על פסוק זה (ג, יז): "קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תריב וכל אדם לא תיכלון על גבי מדבחה יתקריב לשמא דה'".

⁵ וראה בגמרא, חולין פד עמוד א, שמגדירה חיה שאינה ראויה להיקרב כ"אינה קודש", ומזה למדו גם לעוף. רואים שיש קשר בין חובת הכיסוי לבין חיותה לא קריבה על המזבח:

"מר בר רב אשי אמר: אמר קרא בחיה או עוף, מה חיה אינה קדש, אף עוף אינו קדש אי מה חיה - שאין במינו קדש, אף עוף - שאין במינו קדש, אוציא תורין ובני יונה - שיש במינן קדש! לא, כחיה; מה חיה - לא חלקת בה, אף עוף - לא תחלוק בו. רש"י: מה חיה - שתמא אינה קדש שאינה ראויה להקריב".

כיסוי הדם: דין אכילת חולין או הלכות שחיטת קדשים?

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

הטור מסביר כי חובת כיסוי הדם נובעת מכך שהדם אסור באכילה, ואין לראות דם שפוך חוץ למזבח ה'.

כמה מפרשים הסבירו שחובת כיסוי הדם של חיה ועוף נועדה לעשות היכר לאיסור אכילתו להזכיר ש"הדם הוא הנפש". לעומת זאת, בבהמה הקרבה על גבי המזבח אין צורך בתזכורת, שהרי דמה קרב על המזבח⁶.

⁶ כלי יקר ויקרא, יז, יג:

"עיקר טעם הכיסוי הוא לעשות היכר שלא יבוא לידי אכילת דם, אבל בבהמות אין צורך בהיכר זה כי כבר הוא מזוהז ועומד במה שרואה שניתן הדם על המזבח כמו שנאמר ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם. ואין הפירוש שזה עיקר הטעם לאיסור הדם דאם כן למה אסר דם חיה ועוף אלא עיקר טעם האיסור הוא שלא יאכל הנפש עם הבשר, ונתן מופת על שהנפש כלול תוך הדם שהרי נתתיו על המזבח לכפר על נפשתיכם וכפרה זו ודאי נפש תמורת נפש ומזה תבין מדעתך טעם איסור הדם שהוא מצד הנפש שבו זה טעם שוה בבהמה חיה ועוף. אך הכיסוי הוא לעשות היכר שלא יבוא לאוכלו אבל בדם בהמה אינו צריך היכר כי די לו בזה מה שרואה שניתן הדם על המזבח וזה סימן לו כי הדם הוא הנפש, ועוד שאין נכון שיאכל העבד משולחן רבו. אבל בדם חיה ועוף אין שום היכר על כך צוה לעשות היכר במקצתו על ידי כיסוי. ואף על פי שתורים ובני יונה קרבים לגבי מזבח מכל מקום בטלים המה במיעוטם כי רוב העופות אינן למזבח כמו הבהמות".

התורה תמימה ויקרא פרק יז אות נ"ז:

"ורשב"ם בפירוש התורה כאן כתב דטעם כסוי הדם בכלל הוא כדי שלא יבאו לאכלו [נראה דמכוין למ"ש בכריתות ד' ב' דכיון שנתכסה הדם שוב נחשב אינו ראוי לאכילה והאוכלו הוי כעפרא בעלמא, עי"ש ברש"י]. ולכאורה לפי טעם זה קשה למה פטור דם בהמה מכסוי, הלא זה החשש שייך גם בדם בהמה.

ויש לומר על פי המבואר בגמרא ובתו"כ פ' צו בטעם הדבר דחלב חיה מותר, משום דחיה אינה קריבה למזבח [עי"ל בפ' צו ובתוס' חולין צ"ב סע"ב], ועיקר איסור אכילת דם מבואר בפ' הקודם דהוא משום שהוקדש להקרבה למזבח, ולכן מכיון דחיה ועופות בכלל אין קריבין למזבח [זולת תורים ובני יונה, מין מצויין] יש בהו חשש שיבאו לאכול דמם, וכמו חלב חיה, ולכן הוצרכו לכסותו להרחיק חשש זה, מה שאין כן דם בהמה כיון דכתיב ביה למעלה כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם – אם כן בלאו הכי אין חשש שמא יבאו לאכלו משום דבדילי מיניה, ולכן לא הוצרכו לכסותו משום חשש אכילה".

מעין זה ביאר בספר החינוך (מצוה קפז, כיסוי הדם):

"משרשי המצוה, לפי שהנפש תלויה בדם, כמו שאמרנו באיסור דם ולכן ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר, כי גם בזה נקנה קצת אכזריות בנפשינו, לאכול הבשר והנפש נשפך לפנינו. ובהמה לא נצטוונו כך לפי שדם הבהמה ניתן לקרבן לכפרה על נפשתינו ואי אפשר לכסותו, ואחר שכן לא רצתה התורה לחלק לנו בין מוקדשין לחולין".